"ब्राह्मणाद्वैश्यकन्यायामम्बष्ठोनाम जायते" "निषादः शूद्रकन्यायां यः पारशव उच्यते"। "क्षत्रियाच्छूद्रकन्यायां क्रूराचारविहारवान्। क्षत्रशूद्रवपुर्जन्तुरुग्रोनाम प्रजायते" मनुः तत्र अनूढदुहितरि "कन्यायां दत्तशुल्कायां श्रेयांश्चेत् वर आव्रजेत्" कात्या० स्मृतिः "पितृवेश्मनि या कन्या रजः पश्यत्यसंस्कृता। सा कन्या वृषली ज्ञेया हरंस्तां न विदुष्यति, विष्णुः। ऋतुत्रयमुपास्यैव कन्या कुर्यात् स्वयंवरम्। ऋतुत्रये व्यतीते तु प्रभवत्यात्मनः सदा" विष्णुः। ५ अनूढस्त्रीमात्रे "प्रसह्य कन्याहरणं राक्षसोविधिरुच्यते"। "योऽकन्यां दूषयेत् कन्याम्"। "अभिगम्य तु यः कन्यां कुर्यात् दर्पेण मानवः" इति च याज्ञ०। "कन्यैव कन्यां या कुर्यात् तस्याः स्याद्द्विशतो दमः"। "या तु कन्यां प्रकुर्यात् सा यद्योर्वं मौण्ड्यमर्हति" मनुः "कन्यैवाक्षतयोनिर्या" स्मृतिः। "सह चान्यया स्थविरराजकन्यया" माघः। "सैकान्ते पुनःकन्याभिस्तत्क्षणोज्झितदृक्षकम्" रघुः। कन्याया भावः। कन्यात्व संज्ञातानून पुंवद्भावः। पुरुषसङ्गरहितावस्थायां "कन्यात्वे दूषिते चापि कथं यज्ञे द्विजोत्तम!" भा० आ० ६०। विवाहयोग्यावस्थायाञ्च। "प्रादाच्च तस्यै कन्यात्वं पुनः स परमद्युतिः" भा० आ० ११३अ०। कन्यादानविक्रययोर्गुणदोषौ यथा। "कन्यां ये तु प्रयच्छन्ति यथाशक्ति स्वलङ्कृताम्। विवाहकाले संप्राप्ते यथोक्तसदृशे वरे! क्रमात् क्रमं क्रतुशतमनुपूर्वं लभन्ति ते। श्रुत्वा कन्याप्रदानन्तु पितरः प्रपितामहाः। विमुक्ताः सर्वपापेभ्यो ब्रह्मलोकं व्रजन्ति ते। ब्राह्मेण तु विवाहेन यस्तु कन्यां प्रयच्छति। ब्रह्मलोकं व्रजेच्छीघ्रं ब्रह्मार्घ्यैः पूजितः सुरैः। दिव्येन तु विवाहेन यस्तु कन्यां प्रयच्छति। भित्त्वा द्वारन्तु सूर्यस्य स्वर्गलोकञ्च गच्छति। गान्धर्व्वेण विवाहेन यस्तु कन्यां प्रयच्छति। गन्धर्वलोकमासाद्य क्रीडते देववच्चिरम्। शुल्केन दत्त्वा यो कन्यां तां पश्चात् सम्यगर्च्चयेत्। स किन्नरैश्च गन्धर्वैः क्रीडते कालमक्षयम्। (शुल्केन गोमिथुनरूपशुल्कोपलक्षितेनार्षेण) न मद्यं कारयेत्तासां पूज्याश्च सततं गृहे। ब्रह्मदेया विशेषेण ब्राह्मी भोज्या सदा भवेत्। कन्यायां ब्रह्मदेयायामभुञ्जन् दुःखमश्नुते। अथ भुञ्जीत यो मोहात् भूक्त्वा स नरकं व्रजेत्। अप्रजायाञ्च कन्यायां न भुञ्जीयात् कदाचन। दौहित्रस्य मुखं दृष्ट्वा किमर्थमनुशोचसि'। यः कन्यापालनं कृत्वा करोति वदि विक्रयम्। विक्रेता धनलोभेन कुम्भीपाकं स गच्छति। कन्यामूत्रपुरीषञ्च तत्र भक्षति पातकी। अभिमिर्देशितः कार्य्यायदिन्द्राश्वतुर्दश। मृतश्च व्याधयोगौ च स लभेज्जन्म निश्चितम्। विक्रीणीते मांसभारं वहत्येव दिवानिशमिति" ब्रह्मवैवर्त्ते पुराणम्। विवाहकन्यालक्षणमुपयमशब्दे उक्तम्। उद्वाहशब्देऽधिकं द्रष्टव्यम्। "स्वपितृभ्यः पिता दद्यात् सुतसंस्कारकर्म्मसु" इत्युक्तेः सुतपदस्य पुंस्त्वाविवक्षया कन्यापुत्रसंस्कारेषु द्विजाद्वाहे प्राप्ते "स्त्रीणामप्येवमेव स्यात्" मनूक्तेश्च सर्वसंस्कारेषु च प्राप्तेषु च निष्क्रमभिन्नकन्यासंस्काराणामनन्वककतया कर्त्तव्यता तत्रापि द्विजाद्वानिषेधमाह महानि० त० ९५ प०। "कन्याया निष्क्रमो नास्ति द्विजाद्वं न विद्यते"। द्विजाद्वानिषेधेऽपि विवाहे द्विजाद्वमिष्यत एव "कन्यापुत्रविवाहेषु द्विजाद्वं विधीयते इति" स्मृतेः। "नामान्नप्राशनं चूडां कुर्यात् स्त्रीणामनन्वकम्"। इति "जातकर्मादि चूडान्तं कुमार्याश्चाप्यमन्त्रकम्। कर्त्तव्यं पञ्चभिर्वर्षैरेकं निष्क्रमणं विनेति" च। तेन निष्क्रमणभिन्नाः संस्काराः अमन्त्रकाः कार्य्याः। विवाहस्य चोपनयनस्थानीयत्वात् न तदाचरणम् इति भेदः ईष्टतकुमार्य्याम् मेदि० ७स्थूलेलावायां ८वाराहीकन्दे ९कन्यार्कर्क्ष्याञ्च राजनि०। "स्त्री चेत् कन्या" इत्युक्तलक्षणे चतुस्त्रपादके १०छन्दोभेदे च। कन्याराशिश्च उत्तरफाल्गुन्याःशेषपादत्रयहस्तचित्रार्द्धत्रयघटितः राशिचक्रे षष्ठः १५० सार्द्धशतांशोत्तरशीत्युत्तरशतांशपर्य्यन्तस्त्रिंशदंशात्मकः। तदधिष्ठातृदेवताखरूपञ्च। "कन्या भूवस्था स्मृताः। कन्या शस्त्रहताशयुक्" इति जातकप०। उक्तम् तस्य राशेश्च वर्णादिकमुक्तम् नील०ता० यथा। "पाण्डुर्द्विपात् स्त्री द्वितनुर्यमाशा निशा मरुत् शीतसमोदयः क्ष्मा। कन्यार्द्धशब्दा शुभभूमिवैश्यरूक्षात्मसङ्ग प्रसवा शुभा च"। ततश्चास्य राशेः पाण्डुवर्णः द्विपदराशिता स्त्रीराशिता द्विस्वभावात्मकता दक्षिणदिगभिमुखता रात्रिरूपता वातप्रकृतित्वं शीतवीर्य्यं समराशित्वम्। भूमिरूपता। अर्द्धशब्दः शुभस्वामिकत्वम् वैश्यवर्णः रूक्षत्वम् अल्पसङ्गोऽल्पप्रसवः अक्रूररूपत्वञ्च। तच्च जन्मप्रश्नलग्नफलाद्युपयोगार्थमुक्तम् अस्य स्वामी बुधः। अन्यत्रास्य शीर्षोदयत्वमुक्तम् "कन्यां गते पूषणि" "अप्राप्ते भास्करे कन्याम्" इति च ज्योत्स्ना०

कन्याका स्त्री कन्यैव कन् अनुकम्पायां स्वार्थे वा टाप्। कन्यायां शब्दर०।

कन्याकाल पु० कन्यात्वोपलक्षितः कालः शा० त०। अविवा-